PANAIT ISTRATI

COPILĂRIA LUI ADRIAN ZOGRAFI

O NOAPTE ÎN BĂLŢI

Viața unchiului Dumitru şi a familiei sale era o adevărată robie. Tot câştigul muncii lor era înghițit de veşnicele datorii către proprietarul moşiei şi către stat. Pentru ei era grâul cel mai frumos, porumbul cel mai bun, laptele vacii, ouăle şi găinile. Pentru locuitorii magherniței, ciorbă de fasole şi o mămăligă rea.

Viața aceasta învrăjbea pe oameni. Unchiul Dumitru se îmbăta duminica şi îşi bătea nevasta care, de frică, se ascundea prin vecini. Pentru dânsul, orice pricină era binevenită: dacă i se părea că femeia aprinde focul prea încet, unchiul, cu lovituri de cizmă, o trimitea cu capul în cenuşa vetrei. Atunci bătrâna mamă se supăra, lua cobilița şi croia fiului său câteva ciomege, pe care acesta le primea, râzând.

— Bețivule!... Câtă vreme sunteți îndrăgostiți, scoateți limba de un cot, iar după ce puneți mâna pe fată, nu vă mai uitați la ea nici ca la o cățea!

Trimiteau apoi pe micul Adrian s-o cheme pe oropsită, care, plângând, îşi ridica poalele şi arăta soacră-si coapsele pline de vânătăi.

— N-aş fi crezut că Dumitru al meu o să mă bată aşa! scâncea ea.

— Ce vrei, fata mamei! Ştiai bine că suntem săraci lipiți pământului. Nu trebuia să-l iei! Sărăcia cu iubirea nu duc niciodată trai bun. Asta s-o ții minte pentru copiii tăi.

Cu toate că avea şaptezeci de ani, bătrâna făcea tot ce putea ca să-i uşureze pe copii de sărăcia pe care le-o lăsase moştenire. Fiindcă nu mai putea să ia parte la muncile grele de pe câmp, îşi luase sarcina gospodăriei: gătea, spăla, îngrijea de vite şi de țânci. Şi, cum voia să adune ceva gologani pentru pomenile ei, toate clipele libere, toată odihna ei, erau întrebuințate să strângă spicele de grâu în urma secerătorilor, să adune smocurile de lână pe care oile le lăsau în scaieți şi să culeagă păpădia care creşte pe marginea şanțurilor. Mai era uneori chemată să tragă copiii bolnavi şi să le descânte. Seara, la cină, socotindu-se o gură de prisos, nu se atingea nici de ouă, când acestea se găseau pe masă. Se mulțumea cu puțină ciorbă şi cu susai verde cu oțet, acel susai despre care cărțile civilizate spun că “este o excelentă hrană pentru porci şi pentru iepurii de casă".

De două ori pe săptămână, bătrâna, încovoindu-se sub greutatea cobiliței prea încărcată, străbătea cei cinci kilometri care despărțea satul lor de piața Brăilei, la amiază se întorcea cu treizeci de parale înnodate în colțul basmalei. Dar paralele acestea făceau minuni. După trei sau patru ani o

vedeai săpând un puț, pe la răspântiile drumurilor bătute de cărăuşi, sau cumpărând, fie un pat, cu toate albiturile lui, pentru o fată săracă ce se mărita, fie o vacă cu vițelul de curând fătat, pe care o dădea de pomană vreunei văduve împovărată de copii.

Se întâmpla, dar foarte rar, ca unchiul Dumitru să dea peste ascunzătoarea unde biata femeie strângea banii, şi atunci se duceau pe gârlă şi puțul, şi patul, şi vaca. Atunci sufletul evlavioasei Nedelea era bolnav cu săptămânile. Se plimba, galbenă şi tristă, ținându-şi gura cu mâna, pentru a nu slobozi blestemul de neiertat.

Adrian, nepotul cel mic — care fusese crescut aci la țară, până la şapte ani şi care revenea mai târziu să-şi petreacă vacanțele de şcolar — era martorul blestemățiilor unchiului Dumitru, dar acestea nu-l împiedecau să-l iubească...

De altfel, orice s-ar crede, toată lumea îl iubea pe Dumitru, începând cu nevasta bătută şi cu mama furată şi sfârşind cu țăranii, care îl chemau la toate praznicele şi nunțile. Era un muncitor fără pereche şi, apoi, cânta din fluier ca nimeni altul în tot ținutul. Coasa lui era în fruntea cosaşilor şi fluierul lui îndemna la joc, chiar şi pe cei mai bătrâni ori mai ursuzi.

Afară de asta era un om cu lipici. Deşi părea posac, avea în el un haz stăpânit. Semăna a țigan, cu fața lui smeadă, cu sprâncenele stufoase şi veşnic încruntate, şi cu glumele lui neaşteptate.

Adrian îl iubea: şi unchiul îşi iubea nepotul. Erau tovarăşi. Câteodată, micul tovarăş îl mustra pe cel mare, pentru brutalitatea lui față de nevastă, dar unchiul răspundea:

— Însoară-te şi pe urmă să vorbeşti. Femeia e lucrul dracului.

— Atunci de ce te-ai însurat?

— Fiindcă aşa se cade. Acolo ajungem cu toții. Mai târziu bagi de seamă că trebuie să lucrezi pentru doi, pentru zece. Atunci bei ca să uiți şi bați ca să te uşurezi...

Adrian nu se mulțumea cu aceste răspunsuri: ori de câte ori unchiul îşi bătea nevasta, el se aşeza în fața acesteia, ştiind bine că Dumitru nu era în stare să-l lovească. Într-adevăr, țăranul iubea pe fiul surorii sale mai mari ca pe copiii lui şi îi trecea toate toanele, mergând până a-l însoți „de hatâr", când se ducea să-şi facă micile nevoi. Patima copilului era să se afle totdeauna şi peste tot lângă unchiu-său, dar mai ales atunci când acesta lua puşca pentru a trage în sturzii care mâncau strugurii, sau când înhăma, ca să meargă la tăiat stuf ori papură în bălți.

Ah, nopțile acelea, în întinsele mlaştini de la gura Siretului! Cum ar fi putut Adrian să le uite!

Unchiul Dumitru nu era „învoit" să taie în baltă. Permisul costa un pol pe an, şi el n-avea de unde să-l dea. De aceea pleca pe înserate, pentru ca, după ce tăia o parte din noapte, să poată ajunge în piața oraşului învecinat, înainte de ziuă.

Adrian mirosea că “e rost de baltă", după pregătirile ce se făceau în ziua plecării: se dădea cailor mai multă hrană şi pe urmă erau lăsați să se odihnească, apoi, umpleau traista cu un codru mare de mămăligă, ceapă şi sare. Băutură — o ploscă cu apă.

Dar cea mai sigură dovadă că unchiul pleca la “tăiat", Adrian o vedea în hainele de cerşetor pe care Dumitru le îmbrăca, precum şi în chipul lui care devenea dureros de îngrijorat, căci nu se ştia niciodată cum o să se termine treaba. Unchiul se ducea să fure, fura ceea ce stăpânul moşiei nu muncise niciodată, nici nu însămânțase. Uneori, în loc să ajungă dimineața la târg, se pomeneau în curtea boierului, cu căruța şi cu caii confiscați. Turcul care păzea mlaştinile, îi prinsese. Un nechezat de cal era de-ajuns, ca să-i dea de gol.

Într-o seară, unchiul Dumitru şi cu Adrian plecaseră târziu, ca să nu fie văzuți de vecini. Erau şapte kilometri până la bălți. Noapte caldă de iunie, cer înstelat. Unchiul mâna, fuma şi tăcea, în timp ce Adrian asculta vâjâitul vântului în urechi şi nu scotea o vorbă.

Odată ajunşi în împărăția tăcerii, deshămară caii şi îi legară de căruță, cu traista de ovăz pe după cap. Pe urmă, Dumitru intră în baltă, cu târpanul în mână.

Trebuia să se ducă departe, să intre în apă până la genunchi, până la burtă chiar, fiindcă la mal furtul putea fi uşor descoperit. Dar unchiul era voinic, întreprinzător: pentru a tăia cel mai bun stuf şi pentru a câştiga patru lei în piață, nu şovăia să pătrundă cât de adânc.

Plecând, îi spuse încet lui Adrian:

— Fii cu băgare de seamă la cai... Dacă vezi că-i apucă neastâmpărul, mai dă-le o mână de ovăz, mai ales celui din dreapta, care e nărăvaş. Vezi să nu adormi, că răceşti.

Să adoarmă Adrian? Dar ar fi fost o nebunie! El aştepta numai ca unchiul să întoarcă spatele şi să se facă nevăzut, pentru a se simți stăpânul cailor, al căruței, al nesfârşitei întinderi mlăştinoase, şi chiar al vântului şi al cerului cu stelele sale „fără număr", cum spunea bunica.

În seara aceea, ca şi cum inima îi prezicea nenorocirea ce urma să se întâmple, nu avea chef să „poruncească" stihiilor, aşa cum făcea de obicei. În picioare, în căruță, urmări cu privirea înaintarea unchiului după mişcarea trestiilor înalte, pe care țăranul le înlătura, pentru a-şi deschide drum, pe

urmă rămase nemişcat. Din când în când, zburau gâşte şi rațe sălbatice, scoase din tufişuri şi speriate din somnul lor de acest noptatec musafir, se ridicau în aer cu largi bătăi de aripi.

În lumina lunii, Adrian le privea cu înfrigurare. Îi venea să le strige: „Luați-mă şi pe mine!"

Adierea uşoară şi murmurul păpurişului îi gâdilau simțurile într-atât, încât îl făceau să-şi piardă noțiunea de loc şi de timp. Ar fi putut să rămână aşa nemişcat clipe îndelungate, căci clipele acestea nu le găsea în viața urâtă de toate zilele, plină de țipete şi de sudălmi. Când vreo cucuvaie străpungea tăcerea cu chiotele ei cobitoare, Adrian tresărea ca din somn.

Dumitru plecase de mult. Adrian ținea privirea ațintită către vârfurile stufişului, care trebuiau să se aplece mai mult la întoarcerea unchiului, din pricina maldărilor pe care acesta le târa cu el. Mişcarea se trăda de foarte departe, pe urmă devenea din ce în ce mai lămurită, până când, în sfârşit, îmbrâncind în dreapta şi în stânga, unchiul se ivea. S-a ivit şi în noaptea aceea, dar era deja obosit după primul drum. Se udase până la piept, iar sudoarea curgea şiroaie de pe el.

— Ah, e greu de data asta... spuse el, dând drumul să-i cadă la picioare maldării şi târpanul. Apele sunt înalte şi cojanii au „ciordit" tot ce era mai uşor de tăiat. Trebuie să mă duc tocmai la dracu, ca să găsesc stuf bun!

Se aşeză, se şterse şi-şi răsuci o țigară. Pe urmă vorbi ca pentru el însuşi:

— Nu voi putea să tai mult, în noaptea asta... O cărucioară de trei lei, cel mult... Şi întorcându-se către Adrian: Ei, nu ți-e foame? Hai să îmbucăm ceva!

Strivi o ceapă între palmele sale, o sără, şi-i dădu jumătate nepotului, în chip de friptură. Mâncară cu poftă, apoi traseră un gât din ploscă.

— Sunt liniştiți caii?

— Da, răspunse Adrian, dar cel din dreapta nu mănâncă şi ciuleşte mereu urechile la vânt.

— Ticălosul!

Luă târpanul şi plecă pentru al doilea drum. La fiecare drum aducea doi maldări sub brațe, aşa că seara, la întoarcerea din târg, spunea:

— Era o încărcătură de zece, douăsprezece, de cincisprezece drumuri. Şi aceasta, pentru trei, patru sau cinci lei câştig şi cu prețul unor chinuri şi nenorociri fără seamă, cum s-a întâmplat în noaptea aceea.

Era la al şaselea drum şi Dumitru nici nu se depărtase bine, când un nechezat pătrunzător rupse tăcerea şi îl împietri pe loc. Lui Adrian îi îngheță sângele: el cunoştea furia unchiului. Acesta se întoarse cu mâinile goale,

întunecat. Vorbi cu voce blândă calului vinovat, celui din dreapta:

— Ei, Doamne Dumnezeule! N-ai vrea să-mi faci vreo poznă... Ce-ți lipseşte? Îl îngriji, îl mângâie şi, plecând, spuse lui Adrian. Stai pe lângă el... Îi e urât şi lui... Nu-l lăsa din ochi. Numai vreo câțiva maldări să mai tai, ca să nu fim de râsul târgului, şi plecăm. Dar abia dispăru în desiş, că se şi întoarse în fugă: calul nechezase din nou!

— Precista mă-ti, acuşi îți mănânc urechile! Na, dacă-i aşa!

Şi aruncându-se asupra calului, îi dădu un picior în burtă, care răsună dureros. Bietul animal tresări din pricina loviturii şi întoarse capul, pentru a privi cu ochii lui inteligenți pe acela care îl bătuse. Adrian tremura, ca şi cum ar fi primit el piciorul în pântece. Se rugă de unchiu-său să nu mai dea în cal.

— Să înhămăm, spuse țăranul, nu mai e nimic de făcut, o să ne dea de gol... Paştele mă-si, m-a făcut să-mi pierd noaptea degeaba!

Porniră. Era încă întuneric. Dar, nici n-apucară să iasă bine din baltă şi calul nărăvaş se opri, nemaivoind să tragă. Tropăi pe loc, umflă nările şi ciuli urechile la vânt. Dumitru rămase pe gânduri.

Adrian îl întrebă:

— De ce face aşa, unchiule?

— Fiindcă-i armăsar şi trebuie să fi mirosit vreo iapă prin împrejurimi: trebuie să fie vreun țăran pe-aici, aproape, cu o iapă. Ah, o să se sfârşească rău în noaptea asta!

Unchiul Dumitru se închină de trei ori, descoperindu-se:

— Doamne, fereşte-ne de nenorocire! şi scuipă într-o parte: Ptiu, drace, du-te pe pustii!

Luă armăsarul de frâu şi merse aşa o bucată de drum. Deodată, animalul necheză de două ori pe rând, în mâna stăpânului său. Omul simți că i se face părul măciucă. Sângele i se urcă la cap. Începu să lovească orbeşte, întâi cu pumnii, cu picioarele, apoi cu un retevei smuls din căruță şi care se rupse în două.

Calul înnebuni de durere, tovarăşul său se înfricoşă de asemeni, şi ambii porniră într-o goană turbată. Părăsiră drumul şi o luară pe o potecă înțelenită, în care unchiul nu putu să-i mai stăpânească. Armăsarul necheza fără încetare şi târa căruța spre baltă, în timp ce Dumitru, luptând să-l readucă pe şosea, se vedea covârşit, aproape să fie strivit, cu hainele făcute zdrențe şi cu un crac de pantalon pierdut în fugă.

Atunci se întâmplă ceva groaznic: tot alergând, Dumitru înfipse târpanul în burta armăsarului, care se opri pe loc. Tăişul sfâşie toată lungimea burții, care se goli de măruntaie. Animalul căzu ca trăsnit.

Adrian scoase un țipăt şi leşină peste grămada de stuf.

Fu deşteptat de un zgomot de voci.

Slab luminați de primele licăriri ale zorilor, unchiul Dumitru şi paznicul bălților vorbeau în picioare, în fața stârvului calului ce zăcea într-un lac de sânge, cu mațele risipite în jurul lui.

— Fii bun, Osman, spunea unchiul, nu mă duce la curte. Am destule belele pe cap, după cum vezi. Hai, fii bun, Osman! Turcul, uriaş, cu puşca pe un umăr, cu traista de merinde pe celălalt, cu fața arămie şi păroasă, cu ochii negri şi inteligenți, încrucişă brațele în fața nenorocirii şi spuse într-o românească stricată:

— Fimi bun... Nu putem fim buni, bre, Dumitru. Boier plăteşte, boier slujeşte!

— N-o să sărăcească boierul!

— Evet! Boier bogat, ma, Dâmnâzeu chior! Pe urmă, privind cu ochii speriați calul înjunghiat, rosti hotărârea, care uşură sufletul îndurerat al lui Dumitru. Haide, fugim! Ma, nu vorbeşti nimic!

Şi întorcând spatele, se depărtă cu paşi greoi.

Dumitru îşi părăsi tovarăşul care îi muncise atâta vreme, se înhămă în locul lui şi luă drumul satului, după ce mai întâi, descărcă stuful.

Luceafărul, cu strălucirea sa de opal, se arăta la orizontul însângerat, când Adrian, cu multă greutate, se despărți de cel mai bun prieten al copilăriei sale, de roibul frumos, cu mersul mândru, cu ochii vii, cu sângele clocotind în vine, care târa cu dispreț hodoroaga cu patru roate. Copilul urmă căruța unchiului Dumitru, cum urmezi un dric. Şi, din nou, în deznădejdea sa, se reîntoarse, după douăzeci de paşi, la animalul trântit în iarbă, sărută nebuneşte ochii aceia închişi pe veci şi udă cu lacrimile sale botul, pe care îl mângâiase de atâtea ori.

Apoi, mergând de-a-ndăratelea, privi cum spațiul se măreşte între ei şi „cea mai nobilă cucerire" a omului ignobil, până când locul groazei dispăru.

Convoiul funebru străbătea acum o pădurice de mărăcini, de tufişuri şi de arbuşti. Dimineața, orăcăitul broaştelor, cântecele privighetorilor şi mierlelor, ațipeau somnoroase. Dar nu tăcuseră de tot, când pițigoiul, prepelița, grangurul reluară concertul întrerupt, îmbăindu-se în aerul proaspăt şi curat al dimineții, pe care îl umpleau cu flecăreala lor veselă şi felurită, cu imnurile lor de slavă către Domnul.

În cer şi pe pământ, viața îşi relua cursul, înălța cânturi sincere, chema la fericire, în timp ce omul semăna moartea şi se scobora mai jos decât vita.

Drumul lui moş Dumitru trecea prin fața cârciumii fratelui său mai mare, înstăritul moş Anghel. Când se opri, istovit, pentru a bea un pahar,

Anghel era de mult sculat şi îşi vedea de treburi. Proaspăt bărbierit, cu părul şi barba frumos pieptănate, el alerga de colo-colo, cu mânecile sumese, orânduindu-şi „bateria". Dumitru intră în prăvălie, ca un automat. Anghel, miop, îşi întâmpină fratele îngânând un cântec, dar numaidecât se dădu înapoi, înfricoşat de înfățişarea pământie şi de hainele însângerate ale lui Dumitru.

— Ce-ai făcut, nenorocitule?

Adrian se aruncă de gâtul cârciumarului, plângând:

— A... omorât... armăsarul, unchiule!

Țăranul, stând pe bancă şi privind pământul, întări:

— Da, am omorât armăsarul... Anghel dezmierdă copilul şi o zbughi afară, ca să se convingă: văzu hamul din dreapta liber şi calul desperecheat, care îşi pleca trist capul. Reveni cu paşi domoli, cu fața galbenă, mut, turnă țuică şi bău cu fratele său. Acesta îi povesti pe scurt ce se petrecuse şi sfârşi cu glasul stins:

— Iată... Asta e soarta mea. Niciodată n-o să mai am un cal aşa de frumos... Avea numai şapte ani. Pe urmă, privindu-şi mâinile pline de sânge... Am mâncat susai cu oțet şi mămăligă, ca să-l cumpăr. Am vrut să-l am! Nu-mi plac gloabele.

Anghel se ridică, în toată mândra lui statură, ținând mâinile în buzunarul pantalonului...

— Dumitre!... Ascultă: îți dau calul meu, care nu-i o gloabă... Ia-l îndată! Celălalt, abătut, cu ochii în pământ, gemu printre dinți:

— Nu vreau calul tău... Bunul Anghel s-aştepta la acest răspuns. Dumitru nu voise niciodată să primească ceva de la el. Cu toate acestea stărui:

— Haide, nu fi încăpățânat! Îți cumpăr unul, dacă nu vrei pe-al meu.

— Ține-ți banii...

— Ce ai să faci atunci? Îți trebuie încă un cal, ca să te hrăneşti.

Sleit, Dumitru, murmură cu voce stinsă:

— Ce-am să fac? Ei bine, să-ți spun: am să încarc puşca cu alice de lup: am să pândesc într-o noapte pe moşierul nostru, în şanțul pe lângă care trece cu gabrioleta, şi am să-i scuip două focuri în şale. Iată ce-am să fac...

— Şi ai să înfunzi puşcăria...

— Şi am să înfund puşcăria...